

Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti

Formy veřejné finanční podpory rodičům při celodenní péči o děti

Otázka sladění práce, rodiny, školy a veřejné tvorby hodnot

Univerzitní profesor Dr. Wolfgang Mazal

Souhrn: V celé Evropě je součástí pracovního práva a práva sociálního zabezpečení mnoho předpisů, které mají podporovat rodiny a péči o děti/starší osoby. Navzdory tomu však pracovní právo a právo sociálního zabezpečení často nerespektují základní potřeby rodin. Tato prezentace uvádí přehled předpisů, které jsou zaměřené na podporu rodin, ale poukazuje i na nedostatky v právních předpisech. Nakonec představí návrh, jak se vyhnout neoprávněnému tlaku pracovního práva a práva sociálního zabezpečení na rodiny.

1. Výchozí situace: Celodenní péče

Všechny evropské státy se otázkou sladění rodiny a práce zabývají na politické úrovni. Přitom se mnoho z nich výrazně spoléhá na vybudování zařízení pro celodenní péči o děti. Naproti tomu si české předsednictví stanovilo za cíl vyzvednout domácí péči o děti jako samostatnou alternativu k profesní kariéře. Přitom se má klást důraz na respektování autonomie rodin a jejich svobodnou volbu a rozhodující má být kvalita zařízení pro péči o děti, sociokulturní prostředí a historická zkušenost jednotlivých členských zemí.

Centrem diskusí o sladění rodiny a práce byla ve všech evropských státech po mnoho let – v neposlední řadě díky barcelonskému cíli navýšit podíl výdělečně činných žen – výstavba zařízení pro péči o děti: to se také skrývá za termínem „day-long child care“. S ohledem na francouzské a skandinávské zkušenosti se nabízel zjednodušený vzorec, že vybudování zařízení pro péči o děti – pokud možno celodenních - povede ke zvýšení podílu výdělečně činných žen a současně s tím ke zvýšení míry porodnosti.

Že je tento vzorec příliš jednoduchý, je vidět z toho, že například ve Skandinávii přispěla k relativně vysoké míře porodnosti také jiná opatření: např. značné rozšíření kvalitní, řádově vyšší práce na částečný úvazek, daňové pobídky pro péči o děti v domácnosti, podpůrné služby na úrovni obcí atd. A také z toho, že ve Francii vedla několik desetiletí trvající proporodní politika k tomu, že společnost přijala sladění rodiny a práce také z kulturního hlediska. Na druhé straně však na příkladu Irska vidíme, že malý podíl výdělečně činných žen - menší než ve většině jiných evropských zemí - může jít ruku v ruce s porodností, která je zde vyšší než skandinávský průměr.

Jistě by bylo absurdní, kdybychom chtěli z příkladu Irska vyvodit závěr, že snížení podílu výdělečně činných žen by vedlo ke zvýšení porodnosti, protože irský příklad je nutno chápat z hlediska kulturní tradice země; stejně tak je nepřijatelné nařizovat zavádění jiných modelů – například francouzského – v zemích, kde existují jiné sociokulturní předpoklady.

2. Svoboda volby: makroúvaha a mikroúvaha

Vzhledem k těmto krátce nastíněným úvahám se rozhodujícím paradigmatem pro sladění péče o rodinu a práce stává svoboda volby, a to jak v rámci Evropy, tak také v rámci příslušných státních zřízení. Přitom však existuje riziko, že pod výrazem svoboda volby budeme rozumět volbu mezi rodinným a jiným způsobem života („male breadwinner“ versus „double earner“); rozlišování těchto způsobů života sice vychází z reality, je však silně poznamenáno také teoretickými ideálními vzory a požadavkem ekonomiky, aby jí pracovní síly byly k dispozici po celý den. Vyjdeme-li z této polarizace, je celodenní péče o děti často spojována s požadavkem na zajištění celodenní provozní doby a výstavby zařízení pro celodenní péči o děti. To však je v současné politice často v rozporu s požadavkem na finanční podporu těch rodin, kde je jeden z rodičů kvůli péči o děti vyloučen z výdělečné činnosti.

Tam, kde se před touto polarizací vede politická debata, se však často tato debata natolik mýjí s životní realitou rodin, že se ignoruje požadavek na kvalifikovanou práci na částečný úvazek. Ten se neliší pouze regionálně, nýbrž významně závisí i na biografické situaci, věku dítěte a vzájemném vztahu rodičů, a proto ho není možné jednoduše splnit vytvořením dodatečných zařízení péče o děti a prodloužením provozní doby.

Pokud se na otázku sladění péče o rodinu a práce podíváme z pohledu rozličných faktorů působících v rodinách, musíme svobodu volby připustit také na mikroúrovni, protože rodiny chtějí kombinovat různé životní modely: tam, kde chtějí otcové a matky před nástupem dítěte do školy sami zabezpečit péči o něj a zkombinovat ji s dvojitou výdělečnou činností, je nutno svobodu volby vidět jako svobodu rozdělit celodenní péči o dítě mezi péči mimo rodinu a rodinnou péči.

Protože na této mikroúrovni se mohou možnosti rodin a potřeba péče o děti mimo rodinu relativně krátkodobě - zejména na úrovni regionů - měnit, je ekonomicky účelné ekonomicky podpořit péči o děti v rámci rodiny a zároveň umožnit rozmanitou nabídku pečovatelských služeb mimo rodinu tak, aby bylo možno vyhovět i krátkodobě měněné poptávce: z tohoto pohledu je třeba pro celodenní péči o děti zajistit jak opatření pro finanční odměňování a sociální zabezpečení těch matek a otců, kteří se v rámci rodiny starají o děti, tak jesle a mateřské školky, „denní rodiče“, službu hlídání dětí, „mobilní maminky“ a také podporu ze strany au-pair, příbuzných, sousedů a rodinného kruhu.

Výhoda takovéto rozmanité péče spočívá v místní mobilitě pečovatelů a ve snížení nutnosti financovat provoz zařízení. Pokud bude za tyto činnosti poskytována odměna a sociální ochrana – třeba formou započítávání odpracované doby, je možné tyto formy péče vytvořit také jako pracovní místa pro ty osoby, které se této péči věnují. To by vedlo k tomu, že tyto činnosti budou z hlediska národního hospodářství začleněny do hodnotících mechanismů existujících pro výdělečnou činnost a mohlo by to mít i efekt ve formě zviditelnění práce žen.

3. Společenská akceptace

Podle mého názoru představují různé typy celodenní péče o děti důležitý signál svědčící o společenské akceptaci rozličných forem rodinného života a života mimo rodinu. Z tohoto pohledu považuji úsilí českého předsednictví o zohlednění socioekonomických a historických kontextů péče o děti za významné a chtěl bych je vyzdvihnout. Bylo by nedostačující, kdybychom je chtěli zredukovat na národní hledisko: teprve pokud jsou v rámci jedné společnosti akceptovány příslušné socioekonomické podmínky péče o děti, může se sladění péče o rodinu a práce podařit.

Sladění péče o rodinu a práce se nesmí omezit na to, že se situace rodiny nastaví tak, aby každá životní situace rodin odpovídala požadavkům hospodářství, nýbrž je třeba ho vidět také jako výzvu pro hospodářství a jiné oblasti života, jak se vyrovnat s požadavky rodin.

Jak ukazuje množství nápadů a příkladů, nabízí se mnoho možností především v pracovní oblasti: zamezení příliš dlouhé pracovní době a organizování důležitých schůzí pozdě odpoledne, velkorysý poskytování kvalifikovaných pracovních míst na částečný pracovní úvazek, kultura dovolených, které jsou k tomu, aby se vybíraly, a nikoli střádaly, zřízení kvalifikovaných dálkových pracovišť, akceptace otců, kteří se věnují péči o děti, firmami, poskytování nároků na uvolnění v souladu se zákonem - příliš často však tyto nápady zůstávají pouze přáním. Překážkou sladění rodinného života a práce je však mnohdy také zorganizování školy, přesunů, možností bydlení.

V neposlední řadě jde o to, zda společnost dokáže akceptovat, že rodiny dnes potřebují různé formy podpory, aby mohly dětem poskytovat celodenní péči. Tato vyšší akceptace způsobu života tvoří podle mého názoru výraznou dělící čáru mezi státy s relativně vysokou a relativně nízkou mírou porodnosti: pokud se ve Skandinávii společensky akceptuje a podporuje způsob života s vysokou mírou porodnosti a dvojitým výdělkem, pokud jsou v Irsku akceptovány také rodiny, ve které nejsou oba partneři výdělečně činní, ačkoli mají děti, pokud se ve Francii podporuje výdělečná činnost ženy formou časné péče o děti mimo rodinu, avšak současně jsou rodiny s mnoha dětmi natolik finančně podporovány, že oba dva rodiče nemusí být výdělečně činní, znamená to, že akceptace způsobu života povzbuzuje v těchto společnostech snahu k reprodukci. V případě rakouské společnosti – a může se to týkat také jiných jižních společností - se dá naproti tomu konstatovat, že každý životní vzor je přijímán jako deficitní: kvůli nedostatečné všeobecné společenské akceptaci stojí mladí lidé před volbou, že založením rodiny budou ohrozit svou profesní činnost, anebo budou kvůli výdělečné činnosti označeni za krkavčí rodiče, čímž se dá vysvětlit nízká porodnost.

Jsem přesvědčen o tom, že pouze společnosti, které rozhodnutí rodičů o uspořádání svého rodinného života, vztahů a života mimo rodinu akceptují tak, že umožní jimi požadovanou péči o děti formou kombinace péče v rodině a mimo rodinu, mohou dlouhodobě vykazovat stabilní reprodukci.

Kontakt

UNIV.PROF. DR. WOLFGANG MAZAL WOLFGANG.MAZAL@UNIVIE.AC.AT

Ústav pro pracovní a sociální právo
při univerzitě ve Vídni
1010 Vídeň, Schenkenstrasse 8-10/3
Tel.: +43 1 4277 35609

Ústav pro studium rodiny
při univerzitě ve Vídni
1010 Vídeň, Grillparzerstrasse 7/9
Tel.: +43 1 4277 48902